

Časovno zajema leksikon obdobje med bitko pri Akciju ter začetkom Dio-klacijanove vlade. Vanj so vključeni vsi senatorji in vse plemstvo s svojci (ločeno z načinom tiska), če je opravljalo *imperatorum negotia*, dokumentirani tako v literaturi kot drugod. Plebejci so izključeni (ker so navadno samo imensko dokumentirani in razvidni iz slehernega običajnega indeksa). Od Grkov in ostalih so bili privzeti zgolj tisti, ki so imeli stike ali vezi z Rimljani, ki jih leksikon obdela. Vladarji so obravnani zgolj za obdobja pred nastopom; pisci pa, kolikor se njih dela nanašajo na Rim, in vladarski oproščenci, kolikor so opravljali administrativne državne funkcije. V vsakem zvezku so seznami literature, kratic, dodatki, korekture. Po načrtu naj bi na kraju dela izšel dodatni zvezek s *fasti* konzulov in drugih državnih uradnikov, katalogi prokuratorjev, prefektov itd.

Delo je, to je razvidno takoj, neobhodno za slehernega historika, epigrafika, tudi literarnega zgodovinarja in za vrsto drugih raziskovalcev oziroma bralcev, ima pa seveda nekaj historično in organizacijsko pogojenih pomanjkljivosti, ki jih bo lahko eliminirala šele kaka bodoča nova izdaja. Predvsem, v leksikonu ni oficirskega kadra, ni uglednih ljudi iz provinc, v njem ni zajeto municipalno življenje in manjka tudi tisto plemstvo, ki ni opravljalo državnih političnih funkcij. Preveličevati teh nedostatkov ne kaže, kajti ustrezne monografije bi jih lahko povsem odpravile.

Sedaj ko se je temeljit in izboren poznavalec gradiva, Leiva Petersen, delu samopožrtvovalno posvetila, smemo upati, da bo v bližnji prihodnosti zaključeno in bomo tako dobili s strani dinamične Nemške akademije lep doprinos znanosti. Delo z vzorno skrbjo tiska založba W. De Gruyter.

J. Šašel

Tihamér Szentléleky, *Ancient Lamps. Monumenta antiquitatis extra fines Hungariae reperta quae in Museo artium Hungarico aliisque museis et collectionibus Hungaricis conservantur*, vol. I. Akadémiai kiadó, Budapest 1969, 158 str., 289 slik, številne risbe v tekstu.

Madžarska akademija pričinja s to knjigo novo serijo, ki bo dala na vpogled v madžarskih zbirkah hranjeno, a ne iz Madžarske izvirajoče gradivo in bo važna za vrsto strokovnjakov pa tudi ljubiteljev antik. Pričela je s pregledom oljenk, hranjenih v Muzeju umetnosti in po drugih zbirkah. V uvodnem poglavju je J. Gy. Szilágyi orisal zgodovino zbiranja starin in umetnin na Madžarskem, kratko in nadvse zanimivo poglavje, opremljeno z izčrpnimi bibliografskimi napotki. Enak oris bi bil potreben tudi za našo muzeologijo.

Sledi katalog, ki je sestavljen kronološko, kolikor mogoče, in tipološko, tudi kolikor mogoče. K vsakemu primerku je navedeno nahajališče, način pridobitve, tehnični podatki, kratek opis, v večini primerov z risbo in fotografijo. Vsako kronološko oziroma tipološko skupino zaključuje kratek obris, ki daje generalni pregled, bibliografijo, obravnava kronološke in tehnološke probleme. Delo pa zaključujejo indeksi in konkordančne tabele.

Prav zaradi izčrpnega pregleda literature k ogljenkam za obdobje od leta 1000 pred n. e. do leta 1000 n. e. okroglo, zaradi sintetičnih obrisov celotne problematike, bo delo nedvomno na mizi vsakega muzejskega in arheološkega delavca, tudi študenta, in bo ohranilo — poleg svoje kataloške cene, ki daje vpogled v gradivo hranjeno na Madžarskem — tudi študijsko in učno ceno, podobno kot analogna dela, ki so jih napisali Bernhard (*Lampki starozytne*, 1955), Haken (*Roman Lamps in the Prague National Museum and in Other Czechoslovak Collections*, 1958), Miltner (*Die antiken Lampen in Klagenfurt*. JÖAI 26 [1930] Bb. 67 s) in drugi.

J. Šašel

Patrick M. Bruun, *The Roman Imperial Coinage, Vol. VII — Constantine and Licinius A. D. 313—337*. London, Spink and Son, 1966; XXXI in 778 str., 24 tabel.

Po petnajstih letih smo dobili težko pričakovani novi zvezek v seriji *The Roman Imperial Coinage*; tako je napravljen bistven korak za zaključitev te pomembne serije priročnikov rimske imperialne numizmatike, ki je bil začet

l. 1923. Težavna naloga, da prikaže konstantinsko numizmatiko, je bila zaupana dr. Bruunu, znanemu piscu številnih tehtnih numizmatičnih študij in monografij Konstantinovega razdobja; priznati moramo, da je imela redakcija (C. H. V. Sutherland — R. A. G. Carson) pri izbiri avtorja srečno roko. Dr. Bruun je s prikazom konstantinske numizmatike izpolnil vsa naša pričakovanja, saj se mu je s tenkim poslušom za analizo in z žilavo vztrajnostjo posrečilo obvladati razsežno in kompleksno materijo ter jo ustrezno predstaviti.

Zajetna knjiga je razdeljena na dva glavna dela, splošni uvod in katalog zbranega gradiva. Uvod podaja sintetični pogled na konstantinsko numizmatiko po najrazličnejših vidikih. Na prvem mestu je prikaz monetarnega sistema z ziatim solidom kot osnovo, s silikvo in miliarensom v srebru ter množično kovanim folisom, katerega mesto v denarnem sistemu skuša avtor pobliže definirati. Mnenja je, da je bil folis »*non fiduciary*« ali z drugimi besedami nosilec valute na osnovi svoje metalne vrednosti. Cene zlata, izražene v bronastem novcu, pa stalno naraščajo in v desetih letih (310—320) pade nominalna vrednost folisa kar za polovico. Kje je vzrok za tako padanje vrednosti folisa, se sprašuje avtor. Po našem mnenju je bil folis visoko nominalno nadtarifiran; svetla površina z nizkim odstotkom srebra (ki je bilo po rezultatih analize v Dodatku I zavestno dodajano) naj mu daje varljivi videz vrednejšega novca. Folis bi svojo nadtarifiranost zlahka prenesel, če bi bil krit z ustrezno količino srebrnega novca v obtoku. Konstantin pa do l. 324 pravega srebra sploh ni koval, kasneje pa le sporadično. Ni se torej čuditi, da nominalna vrednost folisa stalno pada, saj nosi brez primerne kritja v srebrnem novcu pretežno valutno breme.

Organizacija kovanja v obravnavanem razdobju je pripeljala avtorja do važnega sklepa, da je bilo kovanje v plemenitih kovinah organizacijsko ločeno od kovanja v bronu in da med obema ni bilo koordinacije. Kovanje zlata je bilo mobilno in je sledilo vsakokratnim premikom cesarjeve rezidence (vidnejša izjema je kovnica Treveri, ki redno kuje zlato), kovanje bron pa je bilo od vsega začetka centralno vodeno. Opažana delna samostojnost in zato individualnost določenih geografskih področij (galske kovnice, Rim) dopušča sklep, da je centralna avtoriteta določala le splošne tipe reverov. Rigidno uniformnost v kovanju bron pa vsem imperiju je opaziti šele od l. 330 dalje.

Sledijo navedbe osnovnih podatkov o vladarjih te epohe, dalje splošna opažanja glede titulature, ki jo srečujemo na averih novcev. Tako npr. deljena legenda, ki obdaja portrete starejših članov obeh cesarskih hiš, označuje seniorstvo. Portreti so sicer lahko idealizirani, vendar so v osnovi realistični. Konstantin je prelomil s tetrahovsko tradicijo in vpeljal najprej portrete v trajanskem izročilu, ki jih končno zamenjajo portreti božansko navdihnjenega helenističnega vladarja. Pogled navzgor naj izraža notranji kontakt med cesarjem in nebesnimi silami. Na cesarjeve funkcije v vojni in miru kažejo njegovi prikazi na averih novcev, njegova noša in atributi. Tako so izjemna doprsja redno vezana na važnejše dogodke. Kot znamenje božanske inspiracije se javlja nimb in od l. 324 dalje tudi diadem, ki zamenja dotedanji lovorov venec ter kaže na novi koncept suverenosti.

V nadaljnjem analizira avtor vsebino reverov in njih poslanstvo. Na reverih bronastih novcev proti l. 320 Sol že izgublja dominantni položaj. Kovanju, ki je izražalo podvrženost cesarja bogu, sledi kovanje, ki poveljuje cesarja samega — *Victoriae laetae, Vota, Providentiae*. V zaključni fazi dominira armada z obema prestolnicama v ozadju. Mobilnosti kovanja zlata ustreza tudi mobilnost njegove tipologije. Do druge državljanske vojne so podobe zvečine prevzete iz prejšnjih dob z manjšimi modifikacijami, po l. 324 pa postajajo solidi vse bolj stereotipni. Vodilno vlogo ima cesar s svojo Viktorijo ter Cezar kot *Princeps Iuventutis*. V letih 313—315 očituje kovanje kovnice Treveri razločno vojno noto, ki kaže na nedavni Maksencijev poraz, nadaljnji razvoj kovnice pa je vse bolj odvisen od cesarja in njegovega dvora. Tako v l. 317 Siscia prva upodablja konfrontirani doprsji novih Cezarjev Krispa in Konstantina II. Stara propagandna gesla in koncepte srečujemo nespremenjene do druge državljanske vojne v kovnicah Ticinum, Akvileja, Tesalonika in Sirmium, hkrati z *Vota* in konzularnimi tipi (317—323). Prve znake odločilne spremembe opazimo v Sir-

miju in Tesaloniki l. 324. Solidi že izdajajo identifikacijo Viktorije in Avgusta, s tem pa stopnjevano samozavest božansko navdihnjenega cesarja. Po dokončni zmagi nad Licinijem postane Nikomedija kreativni center združenega imperija. V tem ko proslava Konstantinovih vicenalij poteče tipološko še po starih tirih, predstavljata posvetitev Konstantinopla in proslava 25. obletnice Konstantinove vlade višek aktivnosti obeh kovnic, Konstantinopla in Nikomedije, hkrati pa obe kažeta na odločilni idejni premik v tipologiji zlatih multipel. Podobe reverov so sedaj razločno dinastične. Za novo smer značilen je rever s tipom stoječega cesarja, ki mu stojita ob strani oba sinova. Enega krona vojak, drugega Viktorija, iz oblakov segajoča roka pa polaga venec na glavo Avgusta — *Gaudium Romanorum*. Drugi tip prikazuje z nimbom obdanega cesarja, ki božansko negibno sedi na prestolu in ob straneh mu stojijo sinovi — *Salus et spes reipublicae*. Na mesto starih svetinj in bogov stopa hieratična predstavitev Konstantina in njegove družine. Tetrarhovske inovacije se tako iztekajo v svoj smiselni zaključek in položeni so temelji za novo bizantinsko državo.

Trezna obravnava vprašanja Konstantinovega odnosa do krščanstva pripelje avtorja do sklepa, da na novcih ne najdemo nikakega pozitivnega dokaza za Konstantinovo spreobrnitev. Vse, kar moremo iz njih zanesljivo razbrati, je le njegov postopno se spreminjajoči odnos do starih bogov. Že javljanje sončnega boga na novcih izraža bolj Konstantinovo zahtevo po supremnosti kot pa vero v boštvo samo. Z izginotjem Sola je napravljen le nadaljnji korak k ideji božansko navdihnjenega vladarstva. Tudi kristogram, ki ga v konstantinski numizmatiki razločno srečamo le v dveh primerih, predstavlja zgolj cesarjev zmagoviti simbol. Določeno krščanski značaj kristograma je šele rezultat kasnejšega razvoja. Po avtorju torej krščanski simbolizem na Konstantinovih novcih nima mesta.

Uvodno poglavje, iz katerega smo v dokaz poglobljenosti in pomembnosti avtorjevih izvajanj skušali izluščiti le nekaj vodilnih misli, zaključuje zgodovinski oris obravnavanega razdobja. Sledi kronološka tabela glavnih dogodkov epohe ter grafični prikaz časovne aktivnosti posameznih kovnic v kovanju bron na navedbo števila obratujočih officin.

Pravo brezbrežnost numizmatičnega detajla, ki ga je avtorju uspelo mojstrsko obvladati, ponazoruje že seznam javljajočih se doprsij. 17 glavnih tipov označujejo črke, preko 100 variant pa dodatne številke. Sledeči korpus numizmatičnega gradiva je podan po 17 zaporednih kovnicah in pred katalogom vsake kovnice je uvod, ki osvetljuje značilnosti kovnice ter utemeljuje prikazani kronološki red. Kot časovno izhodišče za obravnavani zvezek je postavljena smrt Maksimina Daze ali bolje njegova izločitev iz kovanja. Ker zgodne kovnice praviloma zelo malo kujejo za vzhodne vladarje, razmejitev s poprejšnjo epoko ni povsod tako jasna, kot bi želeli. Kronološka prezentacija materiala, ki je po avtorju glavni namen publikacije, sloni na časovnih mejnikih, kot so vstopanja Cezarjev, izločitev Licinijev po drugi državljanski vojni, vota, konzulati itd. V želji, da bi čim zanesljiveje kronološko razmejil emisije, išče avtor nadaljnjih opor v minucioznih analizah numizmatičnih detajlov. Tako analiza kot rezultati so povsod jasno prikazani, še odprta mesta vedno podčrtana, prav tako nedokončnost in provizornost posameznih kronoloških fiksacij. Obsežen aparat opomb analiz še pogloblja in omogoča pristop k problemom z vseh strani. Že v prejšnjih svojih delih branjeno predatiranje bitke pri Milvijskem mostu v l. 311 ter prve državljanske vojne v l. 316, vgrajuje avtor kot trdni osnovi v svojo kronologijo. Predatiranje bitke pri Milvijskem mostu, ki je izzvalo številne, zvečine odklonilne komentarje, na srečo nima večjega vpliva na kronologijo obravnavanega zvezka. Za argumentacijo ključni vot *x solidus* iz kovnice Ticinum pa je vendar prišel samo v opombo in ne v katalog, kamor, kot kaže, spada. Po avtorju se namreč nanaša na Konstantinove kvin-kvenalije v l. 311/12 in ne na decenalije v l. 315/16. Predatacija prve državljanske vojne je naletela pri ekspertih na ugodnejši odmev in avtor jo obširno utemeljuje na podlagi analiz numizmatičnega gradiva kovnic Tesalonika in Aleksandrija.

Kolikor toliko adekvaten prikaz značilnosti posameznih kovnic na tem mestu bi nas vedel predaleč. Poudariti je treba le, da ima pri analizi posamez-

nih kovnic avtor sinhrono vedno pred očmi celoto, kar mu omogoča vpogled v postopni premik interesov z zahoda na vzhod, na medsebojni vpliv kovnic, v selitve personala kovnic in tipologije, mu omogoča ugotavljanje anahronističnih elementov tipologije itd.

Za izraze regularen-iregularen, često uporabljane v zvezi z emisijami, nismo nikjer našli ustrezne definicije. Tako npr. na str. 494—495 avtor izraža dvom o regularnosti emisije folisov s priznakom ·T·S·A· (*Virtus exercit/vot xx*, kat. št. 72—74), čeprav je po našem mnenju očitno, da gre le za emisijski znak poprejšnje serije, ki je pri novem tipu revera ponovljen, nakar ga zamenjajo novi priznaki. Prav tako menimo, da ni razloga za dvom v regularnost emisij s krajšavami legende *Victoriae laetae princ perp* v kovnici Treveri (str. 154). Analogne krajšave srečujemo pri sukcesivnih emisijah *Sacra monet* folisov prve tetrahrije v kovnici Rim, ne da bi dvomili o njih regularnosti. Preširoke koncesije so dovoljene tudi uporabi termina medaljon ter implicitno prevzetih bledih definicij zanj, kjer gre za multiple zlatnike in srebrnike. Izraz sam je po našem mnenju neustrezen in preživet, pri oceni funkcije multipel pa je treba izhajati iz otipljivega dejstva, da le-te predstavljajo tako po obliki kot po teži in kovinski vsebini zgolj denar. Bile so kot denar kovane in kot denar razdeljevane, pa naj bo to kot donativ ali kako drugače.

Naj nam bo na koncu dovoljenih še nekaj opazk k tehnični plati kataloga, zgrajenega na zaporedju, kako si sledijo emisije. Na čelu posameznih skupin so navedena imena članov vladarskih kolegijev, sledi navedba priznaka emisije z okvirno datacijo ter še vse, v okviru emisije nastopajoče legende averov za posamezne vladarje. Označene so s števkami, ki v katalogu izpisanih legend reverov z opisi tipov nadomeščajo legende averov. Katalog bi bil preglednejši, če bi posamezne vladarje označevale začetne črke, ena ali dve. Pravo olajšanje za uporabnika sta simbola UR za *Urbs Roma* in Cp za *Constantinopolis*. Podobne krajšave, zgovornejše kot številke, bi bile brez težav izvedljive tudi pri vladarjih. Povsod je označena provenienca posameznih primerkov, in to za vsako officino posebej. Medtem ko se pri zlatu in srebru navajajo vsi znani primerki, je pri folisih še posebej označena raritetna stopnja, in to po kriteriju števila ugotovljenih primerkov posameznega tipa. Kjer gre za običajnost, so ugotovitve zanesljive. Pri visokih raritetnih oznakah, ki jih v katalogu kar mrgoli, je pa po našem mnenju stvar drugačna. Kolikor toliko zanesljivo bi jih mogla fiksirati le številčna razmerja v množičnih najdbah, in to le za najdišču najbližje kovnice. Solidno objavljenih najdb konstantinske epohe je pa doslej bore malo, zlasti z vzhodnih področij.

Sicer pa je katalog zgrajen tako vestno in prikazana zapovrstnost emisij podprta s tako tehtnimi argumenti, da moremo pričakovati občutnejših modifikacij sistema le na podlagi novega gradiva. Katalog bi že sedaj bil popolnejši, če bi se avtorju posrečilo pritegniti še nadaljnji dostopni material, predvsem iz zbirke vzhodne Evrope in bližnjega vzhoda. Addenda dokazujejo, koliko moremo v tej smeri še pričakovati. Še važnejše od javljanja posameznih novih primerkov pa bodo objave depojskih najdb, ki jih je imel avtor žal tako malo na voljo. Kako dragocena bi lahko bila solidna publikacija l. 1952 odkrite najdbe 12.000 konstantinskih folisov iz Vukićdola v Sremu, ki sta jo neuporabno »objavila« dr. Bajić in ing. Vasilić. Predvsem na podlagi izpovedne moči najdb bo mogoče nadalje izgraditi impozantno stavbo, za katero je dr. Bruunu uspelo postaviti tako solidne temelje. V opus vloženi trud, požrtvovalna vztrajnost, s katero je avtor dolga dva decenija neutrudno zasledoval svoj cilj, vzbujajo naše globoko spoštovanje. Nič manjše pa ni naše občudovanje doseženega rezultata, saj se zvezek dr. Bruuna nesporno uvršča med najboljše v seriji RIC.

Na začetku knjige najdemo seznam uporabljenih zbir in katalogov ter izbrane bibliografije. Zaključujejo jo trije indeksi, ki omogočajo hitri pristop tako k materialu kot k obravnavanim problemom, dalje še 20 tabel reprodukcij. Število reprodukcij je seveda daleč preskromno in ni v nikakršnem razmerju z razsežnostjo kataloga. Dedna slabost vseh doslej izdanih zvezkov RIC se je žal uveljavila tudi tu.

A. Jeločnik